৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *কীর্তিলতা* কাব্যৰ কাব্যিক সৌন্দর্য-বিচাৰ... ... ...কৰাৰ ক্ষেত্রত কাব্যখনিৰ বিষয়বস্তুৰ উপস্থাপন-ৰীতি, ইতিহাস আৰু কবি-কল্পনাৰ সংমিশ্রণ, ছন্দসজ্জা, অলঙ্কাৰৰ প্রয়োগ, ভাষা-ৰীতি, ইত্যাদি দিশৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব লাগিব।

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংস্কৃত চম্পু-কাব্যৰ... ... ...কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য, যেনে— গদ্য-পদ্যৰ মিশ্রণ, গদ্যৰ ভাষা আদি *কীর্তিলতা* কাব্যৰ মাজত কেনেদৰে প্রকাশ পাইছে, সেই বিষয়ে লিখিব লাগিব।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *কীর্তিলতা* কাব্যৰ পাঁচটা প্রধান ভাষাগত বৈশিষ্ট্য... ... ...উদাহৰণ সহ আলোচনা কৰিব লাগিব।



৬.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ*কীর্তিলতা* কাব্যৰ কবি বিদ্যাপতিৰ জীৱন আৰু সাহিত্য কৃতিৰ পৰিচয় প্রকাশ পোৱাকৈ এটি টোকা যুগুত কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ*কীর্তিলতা* কাব্যৰ আপোনাৰ পাঠ্য পদকেইটাৰ আধাৰত বিদ্যাপতিৰ সাহিত্য-প্রতিভাৰ মূল্যায়ন কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ*কীর্তিলতা* কাব্যৰ বিষয়বস্তু সম্বন্ধে এটি আলোচনা দাঙি ধৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ*কীর্তিলতা* কাব্যত ইতিহাস কিমানদূৰ বিধৃত হৈছে, সেই বিষয়ে আপোনাৰ মতামত ব্যক্ত কৰক।

প্রশ্ন ৫ ঃ*কীর্তিলতা* কাব্যৰ ৰচনা-কীর্তি আৰু কাব্যিক সৌন্দর্য্যৰ বিষয়ে এটি নিবন্ধ যুগুত কৰক।

প্রশ্ন ৬ ঃ*চম্পু কাব্য*ৰ সংজ্ঞা দাঙি ধৰি *কীর্তিলতা*ত তাৰ কি কি বৈশিষ্ট্যৰ প্রতিফলন ঘটিছে, বুজাই লিখক।

প্রশ্ন ৭ ঃ*কীর্তিলতা*ৰ আপোনাৰ পাঠ্যসূচীৰ অন্তর্গত পদকেইফাকি সৰল অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰক, লগতে কঠিন শব্দবোৰৰ একোটা ভাষাগত টোকা লিখক।

*** ***** ***

কাব্য ৰচনা কৰি কীর্তিসিংহৰ যশ-গৰিমা প্রচাৰ কৰিবলৈ এই কাব্য ৰচনা কৰিছে।

- কাব্যখনি ইতিহাসৰ আধাৰত ৰচনা কৰা হৈছে। আন কথাত এইখন এখন ঐতিহাসিক কাব্য।
- মিথিলাৰ 'অইনৱৰ' ৰাজবংশৰ পৰিপূর্ণ বিৱৰণ কাব্যখনিৰ এক উল্লেখযোগ্য দিশ।
- কীর্তিসিংহৰ পিতৃ গুণেশ্বৰক মুছলমান প্রশাসক অছলামে বিশ্বাসঘাটকতা কৰি হত্যা কৰা, মিথিলা ৰাজ্য নিজৰ দখললৈ নিয়া আৰু ৰাজকুমাৰদ্বয় কীর্তিসিংহ আৰু বীৰসিংহক বিতাৰিত কৰাৰ কৰুণ কাহিনী কাব্যখনিত সন্নিবিষ্ট হৈছে।
- হাবিয়ে-জংঘলে নির্বাসিত জীৱন কটাই পিতৃ হত্যাৰ প্রতিশোধ লোৱাৰ সংকল্প লোৱা কীর্তিসিংহই জৌনপুৰৰ নবাব শ্বাহ ইব্রাহীম শ্বার্কিৰ সহায়ত মুছলমান শাসক পিতৃহন্তা তথা মিথিলাৰ দখলদাৰ অছলামক পৰাভূত কৰি নিজ ৰাজ্য উদ্ধাৰ কৰাৰ বীৰত্বব্যঞ্জক কাহিনী কাব্যখনিৰ আন এক উল্লেখযোগ্য দিশ।
- ইতিহাস-সচেতন কবি বিদ্যাপতিৰ কাপ-নিসৃত কাব্যখনিত তৎকালীন ইতিহাসৰ লগে লগে সামাজিক-ৰাজনৈতিক প্রেক্ষাপটৰো যথার্থ প্রতিফলন ঘটিছে।
- কষ্টকল্পিত অলঙ্কাৰ আদিৰ বর্জন আৰু তাৰ বিপৰীতে স্বভাৱজাত অলঙ্কাৰ আৰু যথোপযুক্ত ছন্দৰ ব্যৱহাৰে কাব্যখনিক সুসমৃদ্ধ কৰি তুলিছে।
- মূলতঃ পূর্বী অৱহট্‌ঠত ৰচিত হ'লেও, কবিয়ে মিথিলাৰ তৎকালীন সাধাৰণ লোকসকললৈ লক্ষ্য ৰাখি কাব্যখনিত মৈথিলী-মিশ্রিত অৱহট্‌ঠ ভাষা প্রয়োগ কৰিছে।



৬.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

1] ঠাকুৰ, নগেন [1989]Ê, *প্রাকৃত সাহিত্যৰ অধ্যয়ন;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

2] ঠাকুৰ, নগেন [1993]Ê, *প্রাকৃত সাহিত্য চয়ন;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

3] ঠাকুৰ, নগেন [1997]Ê, *পালি-প্রাকৃত-অপভ্রংশ ভাষা আৰু সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ কে এম পাব্লিছিং।

4] শইকীয়া বৰা, লীলাৱতী [2002]Ê, *সংস্কৃত-পালি-প্রাকৃত আৰু অসমীয়া ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

5] বন্দ্যোপাধ্যায়, ধীৰেন্দ্র নাথ [1988]Ê, *সংস্কৃত সাহিত্যের ইতিহাস;* কলকাতা ঃ পশ্চিমবঙ্গ রাজ্য পুস্তক পর্ষদ।

6] বসু, শংকৰী প্রসাদ [1999]Ê, *বিদ্যাপতি ও চণ্ডীদাস;* কলকাতা ঃ দে'জ পাব্লিকেশ্যন।

7] ভট্টাচার্য, দেবীদাস [1965]Ê, *মধ্য ভারতীয় আর্য ভাষা ও সাহিত্যের ভূমিকা;* গৌহাটী ঃ ওরিয়েণ্টেল বুক কোম্পানী।

পসংসই < প্রশংসতি ঠ প্রশংসা কৰে; আদি অৱস্থানৰ প্র > প, শ > স, স্বৰ মধ্যস্থিত ‘ত’-ৰ লোপ।

কব্ব < কাব্য ঠ কাব্য (কবিতা); ব্য > ব্ব।

মঝু < অস্মদ্ ঠ মোৰ; (অস্মদ শব্দ অৱহট্‌ঠৰ ষষ্ঠীৰ একবচনত মজ্‌ঝু > মঝু)।

দুজ্জন< দুর্জন ঠ দুর্জন (অসৎ লোক); র্জ > জ্জ (সমীভৱন)।

অৱসও <অৱশ্যঃ ঠ অৱশ্যে; শ্য > স্‌স > স, অন্ত্য অঃ > ও।

ৱিসহৰ < ৱিষধৰ ঠ বিষধৰ (বিষ বহনকাৰী); ষ > স, মহাপ্রাণ ধ > হ।

ৱমই < ৱমতি ঠ ঢালে; ‘ত’ৰ লোপ।

অমিঞ < অমৃতং ঠ অমৃত; ঋ > ই, তং > ঞ।

চন্দ < চন্দ্র ঠ জোন; সংযুক্ত ‘ৰ’-কাৰৰ লোপ।

ৱিমুক্কই < ৱিমুক্ততি ঠ বর্ষণ কৰে; ক্ত > ত্ত (সমীভৱন), স্বৰ মধ্যৱর্তী ‘ত’ৰ লোপ।

৪নং পদৰ মূল পাঠ ঃ

সজ্জন চিন্তই মনহি মনে মিত্ত কৰিঅ সৱ কোএ।

ভেঅ কহন্তা মজ্‌ঝু জই দুজ্জন ৱইৰি ণ হোএ।।

অসমীয়া অনুবাদ ঃ সৎলোকে মনেৰে সকলোকে মিত্র বুলি ভাবে; ভেদভাব অনাসকলৰ মাজত দুর্জন (দুষ্ট লোক) থাকিলেও (সিহঁতক) বৈৰী (শত্রু)-জ্ঞান নকৰে।

শব্দগত টোকা ঃ

সজ্জন < সজ্জন (সৎ জন) ঠ সৎলোক।

চিন্তই < চিন্ততি ঠ ভাৱে, চিন্তা কৰে; স্বৰ মধ্যৱর্তী ‘ত’ৰ লোপ।

মিত্ত < মিত্র ঠ বন্ধু, মিত্র; ত্র > ত্ত (সমীভৱন) <<

কৰিঅ < কৃত্ত্বা ঠ কৰি; ক্ত্বা চ্ প্রত্যয়ৰ প্রাকৃতৰ দৰে ‘ইঅ’-লৈ পৰিবর্তন।

সৱ < সর্ব ঠ সকলো; র্ব > ব্‌ব (সমীভৱন) > ব।

ভেঅ < ভেদ ঠ ভেদ, পার্থক্য; স্বৰ মধ্যস্থিত ‘দ’ৰ লোপ।

মজ্‌ঝু < মধ্যঃ ঠ মাজ; ধ্য > জ্‌ঝ আৰু প্রথমাৰ উ’ বিভক্তি।

জই < যদি ঠ যদি; য > জ, স্বৰ মধ্যৱর্তী ‘দ’ৰ লোপ।

দুজ্জন < দুর্জন ঠ অসৎ বা দুষ্ট লোক; র্জ > জ্জ (সমীভৱন)।

ৱইৰি < ৱৈৰী ঠ বৈৰী বা শত্রু; ঐ > অই, ঈ > ই।

হোএ < ভৱতি ঠ হয়; মহাপ্রাণ ভ > হ, অৱ > ও, স্বৰ মধ্যৱতী ‘ত’-ৰ লোপ, ই > এ।

৫নং পদৰ মূল পাঠ ঃ

বালচন্দ ৱিজ্জাৱই-ভাসা

দুহু নহি লগ্গই দুজ্জন হাসা।

ও পৱমেসৰ হৱ-সিৰ সোহই

ঈ নিচ্চই নাঅৰ-মন মোহই।।

তেওঁ ভাষাটোৰ স্থানীয় কথ্য ৰূপ কিছু হ'লেও ব্যৱহাৰ কৰিছে। কবিৰ ভাষাত ঃ

সক্কঅ-বাণী বুহঅন ভাৱই
পাউঅ-ৰস কো মম্ম ন পাৱই।
দেসিল-বঅনা সৱজন মিট্‌ঠা
তেং তইসন জংপিঅ অৱহট্‌ঠ।।

কবিৰ মতে সংস্কৃত ভাষা 'বুধজন' বা বিদ্বানজনেহে বুজিব পাৰে, সাধাৰণ মানুহে তাৰ একো ভূ নাপায়। আনহাতে, প্ৰাকৃত ভাষাও যিহেতু কিছু জটিল, এতেকে সেই ভাষাৰো প্ৰকৃত ৰস আহৰণ কৰা দুৰূহ কাম। ইয়াৰ বিপৰীতে দেশী বচন, অৰ্থাৎ অৱহট্‌ঠ ভাষা সকলোৰে বাবে মিঠা, সেইবাবে তেওঁ অৱহট্‌ঠত সাহিত্য ৰচনা কৰিছে।



অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ *কীর্তিলতা*কাব্যৰ পাঁচটা প্ৰধান ভাষাগত বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক। (150টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৬.৩.৬ মূল পাঠ, অসমীয়া অনুবাদ আৰু শব্দগত টোকা

এইটো অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিতে আপোনাক জনোৱা হৈছে যে ৰিজ্জাৰই বা বিদ্যাপতিৰ *কীর্তিলতা* কাব্যৰ প্ৰথম 'পল্লৱ'-ৰ আৰম্ভণিৰ পাঁচফাকি পদ আপোনাৰ পাঠ্যপুথিৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। এই উপশাখাত আপোনাৰ বাবে উক্ত পদকেইফাকিৰ মূল পাঠসহ অসমীয়া অনুবাদ আৰু কঠিন শব্দবোৰৰ টোকা সন্নিবিষ্ট কৰা হ'ল। কবিয়ে তেওঁৰ এই কাব্যৰ ভাষাৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব আৰু সুজন (সৎলোক) আৰু দুৰ্জন (দুষ্টজন)-ৰ মাজত পাৰ্থক্য কি সেই কথা এই পদকেইফাকিৰ জৰিয়তে স্পষ্ট কৰি দিছে। আপুনি মনোযোগ সহকাৰে অধ্যয়ন কৰি সেইখিনি আয়ত্ব কৰিবলৈ যত্ন কৰক।

১নং পদৰ মূল পাঠ ঃ

তিহুঅন-খত্তেহি কাঞি তসু কিত্তিৱলি পসৱেই।
অক্‌খৰ-খম্বাৰম্ভএঁ মাঞ্চো বন্ধি ন দেই।।

অসমীয়া অনুবাদ ঃ ত্ৰিভুবন-ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ কীর্তি-লতা কিদৰে প্ৰসাৰিত হ'ব, যদিহে আখৰৰ স্তম্ভ (খুঁটা)ৰ ওপৰত মঞ্চ সাজি দিয়া নহয়হু (অথবা, আখৰৰ স্তম্ভৰ ওপৰত মঞ্চ তৈয়াৰ কৰি নিদিলে ত্ৰিভুৱন-ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ কীর্তি-লতা কিদৰে প্ৰসাৰিত হ'ব?)

শব্দগত টোকা ঃ

তিহুঅন < ত্ৰিভুৱন Ô ত্ৰিভুৱন (স্বৰ্গ, মর্ত্য, পাতাল); আদি অৱস্থানৰ সংযুক্ত ত্ৰ > ত, মহাপ্ৰাণ ভ > হ, 'ৱ'ৰ লোপ।

খত্তেহি < ক্ষেত্ৰস্মিন্ — ক্ষেত্ৰত; ক্ষ > ক্‌খ > খ, ত্ৰ > ত্ত (সমীভৱন), স্মিন্ > ম্‌হি

যথোপযুক্ত ছন্দ নির্বাচন কৰি ল'ব পৰাটো বিদ্যাপতিৰ স্বকীয় কাব্য-প্রতিভাৰ পৰিচায়ক। কবিৰ এই গুণে *কীর্তিলতাক* অপভ্রংশ বা অৱহট্‌ঠ কাব্যৰ মাজত এক সুকীয়া আসনত প্রতিষ্ঠা কৰিছে।

কাব্যকাৰে গদ্যাংশৰ বিৱৰণত প্রয়োজন সাপেক্ষে ঠায়ে ঠায়ে তৎসম শব্দৰ আশ্রয় ল'লেও, কাব্যখনিত আদিৰ পৰা অন্তলৈ মৈথিলী মিশ্রিত পূৰ্বী অৱহট্‌ঠ ভাষাৰ প্রয়োগ ঘটিছে। কোনো কোনোৱে বিদ্যাপতি-ব্যৱহৃত এই ভাষাক 'মৈথিলী অৱহট্‌ঠ' বুলি অভিহিত কৰিছে। সংস্কৃতৰ বিদগ্ধ পণ্ডিত হৈয়ো নিজ দিশ তথা জাতিৰ প্রতি থকা শ্রদ্ধাজনিত কাৰণত কবিয়ে তৎকালীন মিথিলাবাসীৰ প্রয়োজনলৈ লক্ষ্য ৰাখি সেই দেশৰ জনগণে দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহাৰ কৰা কথিত ভাষাকে কাব্যখনিত পৰিমার্জিত ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰিছে। কবিয়ে কাব্যৰ আৰম্ভণিতে উল্লেখ কৰিছে যে, 'সক্কঅ-বাণী বুহঅন ভাৱই' (সংস্কৃত বুধজনৰ বা বিদ্বানজনৰ ভাষা), সাধাৰণজনে তাৰ মর্ম বুজিব নোৱাৰে। সেইবাবে তেওঁ এই কাব্য অৱহট্‌ঠ ভাষাত ৰচনা কৰিছে। কবিৰ এনে ধাৰণাৰ পৰা বুজিবলৈ টান নহয় যে কবি ভাষা সম্পর্কে অতিশয় সচেতন আছিল। উপযুক্তভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিব জানিলে সাধাৰণ জ্ঞানপদী ভাষাও যে সাহিত্যৰ প্রকাশ-মাধ্যম হৈ উঠিব পাৰে সেই সম্পর্কে বিদ্যাপতিৰ ধাৰণা আছিল অতিশয় স্পষ্ট।

পৃষ্ঠপোষক ৰজাৰ মাত্রাধিক প্রশস্তি প্রাচীন আৰু মধ্যযুগীয় কাব্যৰ অন্যতম প্রধান বৈশিষ্ট্য। এই ক্ষেত্রত *কীর্তিলতা*কাব্যক কিছু ব্যতিক্রম বুলিব পাৰি। বিদ্যাপতিৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল মিথিলাৰ 'সিংহ' বংশৰ ৰজা কীর্তিসিংহ। কাব্যখনি কীর্তিসিংহৰ বীৰত্বব্যঞ্জক ঘটনাৰ বিৱৰণ হ'লেও, বা কবিৰ ঘাই উদ্দেশ্য কীর্তিসিংহৰ যশ-গৰিমাৰ প্রচাৰ হ'লেও, ইয়াত সংশ্লিষ্ট পৃষ্ঠপোষকজনাৰ প্রশস্তিৰ বাহুল্য ক'তোৱেই পোৱা নাযায়। বীৰৰস কাব্যখনিৰ মূল উপজীব্য; সেয়ে হ'লেও ইয়াৰ মাজেৰে শৃঙ্গাৰ আৰু বীভৎস ৰসৰো সুপ্রকাশ ঘটিছে। এনেদৰে বিচাৰ কৰি মধ্যযুগীয় পূৰ্ব ভাৰতীয় কবি বিদ্যাপতিৰ *কীর্তিলতাক* এক উৎকৃষ্ট কাব্য-কর্ম বুলিব পাৰি।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ঃ *কীর্তিলতা*কাব্যৰ কাব্যিক সৌন্দর্য বিচাৰ কৰক। (150টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৬ঃ সংস্কৃত চম্পু-কাব্যৰ কোনবোৰ দিশ *কীর্তিলতাৰ* মাজত পোৱা যায় যুকিয়াই উলিয়াওক। 150টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

এনে সংকল্পই স্বাভাৱিকতে তেওঁৰ বীৰত্বৰ কথাকে প্ৰতিপন্ন কৰিছে। তৃতীয় 'পল্লৱ'ত জৌনপুৰৰ নবাব শ্বাহ ইব্ৰাহীম শ্বাৰ্কিৰ পশ্চিম দিশলৈ কৰা সৈন্য সঞ্চালনৰ বিৱৰণ দিয়া হৈছে। তদুপৰি, এইটো 'পল্লৱ'তে মিথিলাৰ বিতাৰিত ৰাজকুমাৰদ্বয় বীৰসিংহ আৰু কীৰ্তিসিংহৰ দুখ-দুৰ্গতিৰ ছবিও অতিশয় মৰ্মস্পৰ্শী ভাষাৰে চিত্ৰিত হৈছে। কাব্যৰ চতুৰ্থ 'পল্লৱ'ত ইব্ৰাহিম শ্বাহৰ পূব দিশলৈ সৈন্য সঞ্চালন, মিথিলা আক্ৰমণ, অছলাম বাহিনীৰ সৈতে হোৱা প্ৰচণ্ড যুদ্ধ আৰু কীৰ্তিসিংহৰ বিজয়ৰ কাহিনী বিবৃত হৈছে।

ওপৰত বৰ্ণিত কাহিনীভাগৰ পৰা আপুনি নিশ্চয় বুজিব পাৰিছে যে মিথিলাৰ ঐতিহাসিক ঘটনাৱলীক কবিয়ে কাব্যখনিৰ আধাৰ হিচাপে লৈছে। কিন্তু, কবিৰ ঘাই উদ্দেশ্য যিহেতু কীৰ্তিসিংহৰ কীৰ্তি প্ৰচাৰ কৰা, সেইবাবে স্বাভাৱিক কাৰণতে কীৰ্তিসিংহৰ বীৰত্বব্যঞ্জক ঘটনাৱলীয়ে কাব্যখনিত অধিক প্ৰাধান্য পাইছে।

লেখকৰ জ্ঞাতসাৰেই হওক বা অজ্ঞাতসাৰেই হওক, সকলো সাহিত্যৰ পিছফালে একোখন সমাজ লুকাই থাকে।অৰ্থাৎ,সাহিত্যই সমসাময়িক সমাজ একোখনক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। সেইবাবেই সাহিত্যক 'সমাজৰ দাপোণ' আখ্যা দিয়া হৈছে। আমাৰ আলোচ্য *কীৰ্তিলতা*ও স্বাভাৱিকতে তাৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। এইখন কাব্যতো তৎকালীন সমাজৰ এক বাস্তব চিত্ৰৰ প্ৰতিফলন লক্ষ্য কৰিব পাৰি। 1371 খ্ৰীষ্টাব্দত মুছলমান প্ৰশাসক অছলামে মিথিলাৰাজ গুণেশ্বৰক হত্যা কৰি মিথিলা অধিকাৰ কৰাৰ সময়ত কীৰ্তিসিংহ নিচেই সৰু আছিল। সেই সময়ৰ পৰা জৌনপুৰৰ নবাবৰ সহায়ত মিথিলা ৰাজ্য পুনৰুদ্ধাৰ কৰালৈকে একত্ৰিশ বছৰ সময় লাগিছিল। কবি বিদ্যাপতিয়ে এইছোৱা সময়ত ঘটা অৰাজক আৰু বিশৃংখল পৰিস্থিতি অতি বিশ্বাসযোগ্য ৰূপত দাঙি ধৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। কাব্যখনিৰ নিঃসন্দেহে ই এক তাৎপৰ্যপূৰ্ণ দিশ। তদুপৰি যুদ্ধৰ পৰিণতি স্বৰূপে হোৱা সামাজিক বান্ধোন আৰু ৰীতি-নীতিৰ বিপৰ্যয়, প্ৰচলিত মূল্যবোধৰ অৱক্ষয়, ভৱিষ্যতৰ আশংকা, ইত্যাদি দিশো কবিয়ে সাৰ্থকভাৱে তুলি ধৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। কাব্যখনিত বৰ্ণিত যুদ্ধৰ বিৱৰণ ইমানেই বাস্তৱসম্মত যে কোনো কোনো আলোচকে সেই যুদ্ধত কবি বিদ্যাপতিৰ প্ৰত্যক্ষ অংশ গ্ৰহণ একো অসম্ভৱ নহয় বুলিও মত প্ৰকাশ কৰিছে।

*কীৰ্তিলতা*কাব্যৰ আলোচনাৰ প্ৰসঙ্গত কোনো কোনো আলোচকে এই কাব্য কবি বিদ্যাপতিৰ ডেকা কালৰ ৰচনা বুলি অভিমত ব্যক্ত কৰিছে। তেওঁলোকৰ এনে মতৰ মূল ভিত্তি হ'ল কাব্যখনিৰ ভণিতাত কবিৰ বিশেষণৰূপে উল্লেখ হোৱা 'খেলন' শব্দটো। কিন্তু ব্যাকৰণৰ নিয়মানুসাৰে কৰ্তাপদ 'ভাৰতী'ৰ ক্ৰিয়াপদৰূপে 'খেলন'ৰ সলনি 'খেলতু' হোৱাহে সম্ভৱ। কোনো কোনো পাণ্ডুলিপিত 'খেলতু'ৰ প্ৰয়োগ থকাটো প্ৰসঙ্গক্ৰমে উল্লেখনীয়। 'খেলন' বা 'খেলতু' যিয়েই উল্লেখ নহওক, কাব্যখনি যে কবিৰ পৈণত বয়সৰ ৰচনা তাক ৰচনা-ৰীতিৰ গাম্ভীৰ্যই প্ৰমাণ কৰে।

আগৰ উপশাখাত আপুনি এই কথা পাই আহিছে যে *কীৰ্তিলতা* সৃষ্টিধৰ্মী সাহিত্যহে, ইতিহাস নহয়। সেইবাবে ইয়াত কবি-কল্পনাই বিশেষ প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে।

তেওঁৰ দুই পুত্ৰ বীৰসিংহ আৰু কীৰ্তিসিংহ সহ আটাইকেইজন শাসকৰ নামোল্লেখ হোৱাটো এইটো ‘পল্লৱ’ৰ বিশেষত্ব। দ্বিতীয় ‘পল্লৱ’ত অছলাম নামৰ এগৰাকী মুছলমান শাসকৰ বিশ্বাসঘাটকতা, মিথিলা অধিকাৰ আৰু তৎকালীন মিথিলাৰাজ গুণেশ্বৰক হত্যা কৰাৰ কৰুণ কাহিনী সন্নিবিষ্ট হৈছে। ইতিহাসৰ তথ্য অনুসাৰে এই ঘটনা ঘটিছিল 1371 চনত। কবিয়ে এই ইতিহাস কাব্যখনিৰ মাজত যথাযথভাৱে বিধৃত কৰিবলৈ সমর্থ হোৱাটো মন কৰিবলগীয়া।

তৃতীয় ‘পল্লৱ’ত বর্ণিত ঘটনা অনুসাৰে অছলামে মিথিলাৰ শাসনভাৰ হস্তগত কৰাৰ পাছত ৰাজ্যহাৰা হৈ বীৰসিংহকে ধৰি আটাইকেইগৰাকী ৰাজকুমাৰে গভীৰ অৰণ্যত আশ্রয় ল’বলগীয়া হয়। কবিয়ে এই সময়ছোৱাত অৰণ্যৰ বুকুত ৰাজকুমাৰসকলে ভোগ কৰা দুখ-দুর্দশাৰ ছবি অতিশয় মর্মস্পর্শী ভাষাৰে বর্ণনা কৰিছে। এইটো ‘পল্লৱ’তে মিথিলাৰ সুহৃদ জৌনপুৰৰ নবাব শ্বাহ ইব্রাহীম শ্বার্কিয়ে পশ্চিম দিশলৈ কৰা সৈন্য-সঞ্চালন আৰু বিজয় অভিযানৰ বিৱৰণ বিশ্বাসযোগ্যভাৱে দাঙি ধৰা হৈছে। ইয়াৰ পিছত চতুর্থ তথা অন্তিম ‘পল্লৱ’-ত ইব্রাহীম শ্বার্কিৰ পূব দিশলৈ কৰা অভিযান, ৰাজকুমাৰ কীৰ্তিসিংহৰ সৈতে মিলিত হৈ মিথিলা ৰাজ্য আক্রমণ, মিথিলাৰ ৰাজধানীৰ সমীপত অছলামৰ সৈন্যৰ সৈতে হোৱা প্রচণ্ড যুদ্ধ আৰু কীৰ্তিসিংহ আৰু ইব্রাহীম শ্বাহৰ বিজয়ৰ কাহিনী সন্নিবিষ্ট হৈছে। তাৰ পিছত বিজয়োৎসৱৰ বিৱৰণেৰে কাব্যৰ সামৰণি পৰিছে।

ওপৰত যিখিনি কথা আলোচনা কৰা হ’ল তাৰ পৰা নিশ্চয় আপোনাৰ বুজি পাবলৈ টান হোৱা নাই যে খ্রীষ্টিয় চতুর্দশ শতিকাত ভাৰতবর্ষৰ জনৈক মুছলমান শাসকৰ সৈতে মিথিলাৰ ৰাজবংশৰ যি যুদ্ধ সংঘটিত হৈছিল তাৰ এক জীৱন্ত ছবি *কীর্তিলতা* কাব্যৰ মাজেৰে প্রতিফলিত হৈছে। কবি বিদ্যাপতি আছিল এই সমস্ত ঘটনাৰ প্রত্যক্ষদর্শী। গতিকে তেওঁৰ প্রত্যক্ষ অভিজ্ঞতাই কাব্যখনিক আৱশ্যকীয় গাম্ভীর্য প্রদান কৰাৰ উপৰি বিশ্বাসযোগ্য ৰূপত ইতিহাসৰ ওচৰ চপাই নিয়াত সহায় কৰিছে।

ভাৰতীয় পৰম্পৰাত ‘ইতিহাস’ শব্দৰ বুৎপত্তিগত অর্থ হ’ল— ‘এনেকুৱাই আছিল’। কিন্তু এনে অর্থত শব্দটো ব্যৱহাৰ হোৱাৰ উদাহৰণ বিৰল। পাছলৈ ধর্ম, অর্থ, কাম, মোক্ষ— এই চতুর্বর্ণ সাধনৰ ইঙ্গিত থকা পূৰাবৃত্ত কথা তথা প্রাচীন আখ্যানাদিক ইতিহাস বুলি গণ্য কৰা হৈছিল। সম্ভৱতঃ এনে কাৰণতে প্রাচীন ভাৰতত আধুনিক Historyৰ সমার্থক গ্রন্থ-ৰচনাৰ কোনো প্রয়োগ দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। অৱশ্যে খ্রীষ্টিয় দ্বাদশ শতিকা-মানৰ পৰা সংস্কৃত আৰু প্রাকৃত ভাষাত Historyৰ বৈশিষ্ট্য যৎ কিঞ্চিত প্রতিফলিত কৰিব পৰাকৈ কিছু সংখ্যক ঐতিহাসিক গ্রন্থ প্রণীত হোৱা লক্ষ্য কৰিব পাৰি। কহ্লনৰ *ৰাজতৰঙ্গিনী*, বাণভট্টৰ *হর্ষচৰিত*, বিহ্লনৰ *বিক্রমাঙ্কদেৱচৰিত*, পদ্মগুপ্তৰ *নৱসাহসাঙ্কচৰিত*, বাক্‌পতিৰাজৰ *গউড়বহো*, হেমচন্দ্রৰ *কুমাৰপাল চৰিত* আদি গ্রন্থ এই প্রসঙ্গত উল্লেখযোগ্য। এই গ্রন্থবোৰত কম-বেছি পৰিমাণে ইতিহাসৰ ঘটনাৱলী বিধৃত হৈছে বুলি পতিয়ন যাব পাৰি। ইতিহাসৰ পৰা বুটলি অনা বাস্তৱ ঘটনাৰ বিৱৰণ এই গ্রন্থসমূহৰ

সিংহৰ দুখ-দুর্দশাৰ মর্মন্তুদ ছবি অঙ্কিত হৈছে আৰু তাৰ লগে লগে জৌনপুৰৰ নবাব ইব্রাহীম শ্বাহ শ্বার্কিৰ সৈন্যবাহিনীয়ে পশ্চিম দিশলৈ চলোৱা অভিযানৰ বিৱৰণ দিয়া হৈছে।

'চতুর্থ পল্লৱ'ত ইব্রাহীম শ্বাহ শ্বার্কিৰ সৈন্যবাহিনীয়ে পূব দিশলৈ চলোৱা অভিযান, অছলাম-বাহিনীৰ সৈতে ইব্রাহীম শ্বাহ শ্বার্কি নেতৃত্বাধীন সৈন্যবাহিনীৰ মিথিলাৰ ৰাজধানীৰ সমীপত হোৱা প্রচণ্ড যুদ্ধ, কীর্তিসিংহ আৰু ইব্রাহীমৰ সৈন্যবাহিনীৰ প্রচণ্ড বিক্রম, কীর্তিসিংহৰ বিজয় আৰু পৰিশেষত উৎসৱমুখৰ পৰিবেশত কীর্তিসিংহৰ ত্রিহুতৰ ৰাজপাট আৰোহণ— ইত্যাদি বিষয় সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। ইমানতে কাব্যখনিৰ সামৰণি পৰিছে।

1371 চনত অছলামে মিথিলা ৰাজ্য অধিকাৰ কৰাৰ পৰা কীর্তিসিংহৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যৰ পুনৰুদ্ধাৰলৈ, অর্থাৎ 1402 চনলৈ মুঠ একত্রিশ বছৰ সময়ৰ আৱশ্যক হৈছিল। পিতৃ গুণেশ্বৰৰ হত্যাৰ সময়ত কীর্তিসিংহ নিচেই কম বয়সীয়া আছিল। পিতৃহত্যাৰ প্রতিশোধ ল'বলৈ আৰু অছলামৰ হাতৰ পৰা ৰাজ্য উদ্ধাৰ কৰি মিথিলাত নিজ-বংশৰ ৰাজত্ব প্রতিষ্ঠা কৰিবলৈ কীর্তিসিংহক সুদীর্ঘ একত্রিশ বছৰৰ প্রয়োজন হয়। মিথিলাবাসীৰ বাবে এই সময়ছোৱা আছিল অৰাজকতা আৰু বিশৃংখলাৰ সময়। হত্যা-লুণ্ঠন আদি আছিল এই কালছোৱাৰ নিত্য নৈমিত্তিক ঘটনা। *কীর্তিলতা* কাব্যত এইছোৱা সময়ৰ বিৱৰণ তেনেভাৱেই দিয়া হৈছে।

কীর্তিলতাত ইতিহাস আৰু কবিতা উভয়ৰে সুন্দৰ সমাহাৰ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। কবিয়ে ইতিহাসৰ ঘটনাৱলী এই কাব্যত যথাযথভাৱে উপস্থাপন কৰিছে নে নাই সেই কথা সঠিককৈ কোৱা টান। কিন্তু আন প্রকাৰে ইয়াত সংস্কৃত ঐতিহাসিক কাব্যকাৰসকলে কৰাৰ দৰে মাত্রাধিক কল্পনাৰ মিশ্রণ ঘটোৱা বুলিও ক'ব নোৱাৰি। অন্যান্য মধ্যযুগীয় কবিয়ে কৰাৰ দৰে *কীর্তিলতাৰ* কবিয়ে তেওঁৰ পৃষ্ঠপোষক ৰজাৰ স্তুতিবাণী বা অহেতুক প্রশংসাৰেও কাব্য-কর্ম ওপচাই থোৱা নাই। ইতিহাস আৰু কল্পনাৰ সংমিশ্রণেৰে ৰচিত এই কাব্যখনিক নিঃসন্দেহে এক উচ্চস্তৰৰ সাহিত্য-কর্ম আখ্যা দিব পাৰি। ইতিহাসৰ সত্য ঘটনাৱলীৰ আলমত ৰচিত হোৱা বাবে ইয়াক ঐতিহাসিক কাব্য বোলা হৈছে। কাব্যখনিত বর্ণিত ঘটনাৱলীয়েও তাৰেই প্রমাণ দাঙি ধৰে।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ *কীর্তিলতা* কাব্যৰ নামকৰণৰ যথার্থতা সম্বন্ধে এটি টোকা প্রস্তুত কৰক। (150টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং 3 ঃ *কীর্তিলতা* কাব্যৰ বিষয়বস্তু কি? উল্লেখ কৰক। (150টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

কৰি গৈছে।

বিদ্যাপতি অলঙ্কাৰ আৰু স্মৃতিশাস্ত্ৰৰঅধ্যাপক আছিল। আন কথাত তেওঁ সংস্কৃত ভাষাৰ এগৰাকী উল্লেখযোগ্য পণ্ডিত আছিল। তেওঁ কেইবাখনো সংস্কৃত গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছে। কিন্তু কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বিষয়ৰ ৰচনাত তেওঁ সদায়ে নিজৰ স্থানীয় ভাষাক আগস্থান দিছে। এনে কাৰণতে তেওঁৰ সৰহভাগ ৰচনাত লোক-জীৱনৰ পৰা আহৰিত মৈথিলী মিশ্ৰিত অৱহট্‌ঠ ভাষাৰ প্ৰয়োগহে লক্ষ্য কৰা যায়। নিজৰ জাতি আৰু ভাষাৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাশীল মনোভাৱ তাৰ কাৰণ হ'ব পাৰে। সম্ভৱতঃ সৰ্বভাৰতীয় আৱশ্যকতালৈ লক্ষ্য ৰাখি তেওঁ সংস্কৃত গ্ৰন্থ-প্ৰণয়নত হাত দিছিল আৰু আনহাতে, স্থানীয় প্ৰয়োজন তথা নিজ ৰাজ্য মিথিলাৰ অধিবাসীসকলৰ প্ৰতি থকা দায়বদ্ধতাৰ কথা ভাবি তেওঁ অৱহট্‌ঠ আৰু মৈথিলী ভাষাত কাব্য ৰচনা কৰিছিল। *কীৰ্তিলতা* কাব্যত কবিয়ে উল্লেখ কৰা নিম্নোক্ত পদফাকিয়ে তাৰেই সাক্ষ্য বহন কৰে ঃ

সক্কঅ-বাণী বুহঅন ভাৱই
পাউঅ-ৰস কো মম্ম ন পাৱই।
দেসিল-ৱঅনা সৱজন মিট্‌ঠা
তেং তইসন জংপিঅ অৱহট্‌ঠা।।

ইয়াৰ অর্থ হ'ল— 'সংস্কৃত কথাৰ মর্ম বিদগ্ধজনেহে বুজে; প্ৰাকৃত-ৰসৰ মর্ম কোনেও নাপায়। দেশী-বচন সকলোৰে বাবে মিঠা; সেই হেতুকে অৱহট্‌ঠত ৰচনা কৰিছো'। কবিৰ এনে চিন্তাই সাহিত্য-সৃষ্টিৰ প্ৰসঙ্গত ভাষা বিশেষৰ যোগ্যতা বা অযোগ্যতাৰ এক স্পষ্ট ধাৰণা দিয়ে। স্থানীয় ভাষাৰে সাহিত্য সৃষ্টি কৰিলে সেয়া আদৰণীয় নহ'ব, তেনে ধাৰণাৰ পৰা এইজনা কবি সম্পূৰ্ণৰূপে মুক্ত আছিল যেন অনুমান হয়। আন প্ৰকাৰে ইয়াক কবিগৰাকীৰ ভাষা-দর্শনো বুলিব পাৰি।

বিদ্যাপতিয়ে জীৱনত দাৰিদ্ৰ্য আৰু ঐশ্বর্য দুয়োটাকে প্ৰত্যক্ষভাৱে দেখিছে। জীৱনৰ অন্তিম কালছোৱাত তেওঁৰ সমস্ত ধন-সম্পদ অযোগ্য পৰিজনৰ হাতত পৰি সমূলঞ্চে নাশ হোৱাও তেওঁ দেখিবলৈ পাইছে। সেইবাবেই হয়তো মিথিলাৰ তৎকালীন এক উচ্চ বংশত জন্ম লাভ কৰা সত্বেও তেওঁ ক'তো নিজৰ বংশ-পৰিচয় লিপিবদ্ধ কৰি থৈ যোৱা নাই। বিদ্যাপতিৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ বহু প্ৰয়োজনীয় কথা অন্ধকাৰত ৰৈ যোৱাৰ সেইটোৱেই ঘাই কাৰণ হ'ব পাৰে।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ বিদ্যাপতিৰ চমু পৰিচয় আৰু সাহিত্য-কর্মৰ এটি চমু আভাস দাঙি ধৰক। (150টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

শাসকসকলৰ শাসন ব্যৱস্থা তথা তেওঁলোকৰ ৰাজত্বকালৰ আৰ্থ-সামাজিক দিশবোৰৰো প্রতিফলন ঘটিছে।

৬.৩ *কীর্তিলতা*

নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ উদ্ভৱ কালত প্রাদেশিক কবি-সাহিত্যিকসকলে ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ মধ্যস্তৰৰ শেহতীয়া প্রতিনিধি অপভ্রংশ তথা অৰ্বাচীন অপভ্রংশ বা অৱহট্‌ঠ ভাষাৰ মাধ্যমেৰে সাহিত্য ৰচনা কৰিছিল। তাৰেই এক উজ্জ্বল নিদর্শন হৈছে মৈথিলী কবি বিদ্যাপতি বা ৰিজ্জাৱই বিৰচিত ঐতিহাসিক কাব্য *কীর্তিলতা*। কাব্যখনি পূৰ্বী অৱহট্‌ঠ ভাষাত ৰচনা কৰা হৈছে। ইয়াৰ ৰচনা-কাল খ্রীষ্টিয় পঞ্চদশ শতিকাৰ আদিভাগ। কাব্যখনিত কবিৰ পৃষ্ঠপোষক মিথিলাৰাজ কীর্তিসিংহৰ বীৰত্বৰ কাহিনী বর্ণিত হৈছে। তলত আপোনাৰ অধ্যয়নৰ সুবিধার্থে কাব্যখনিৰ ৰচয়িতাৰ পৰিচয়, বিষয়বস্তু, মূল পাঠ, অসমীয়া অনুবাদ আদি আৱশ্যকীয় দিশবোৰৰ সম্যক আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে।

৬.৩.১ কবি পৰিচয়

আপোনাৰ অধ্যয়নৰ বাবে নির্বাচিত পূৰ্বী অৱহট্‌ঠত ৰচিত ঐতিহাসিক কাব্য *কীর্তিলতা*ৰ ৰচক হৈছে 'কবি-সার্বভৌম' মৈথিলী কবি বিদ্যাপতি (অৱহট্‌ঠ নাম ৰিজ্জাৱই)। পূব ভাৰতৰ মধ্যযুগীয় কবি-সাহিত্যিকসকলৰ মাজত এইগৰাকী কবিৰ স্থান একক আৰু অদ্বিতীয়। বিশেষকৈ ইতিহাস-চেতনা, প্রেম-চেতনা, অধ্যাত্ম দর্শন আৰু সৌন্দর্য-চেতনাৰ বাবে এইগৰাকী কবিয়ে সর্বসাধাৰণৰ মাজত আজিও এক নিগাজী আসন দখল কৰি আছে। শঙ্কৰী প্রসাদ বসুৱে সেইবাবেই বিদ্যাপতিক 'মধ্যযুগৰ পূৰ্ব ভাৰতৰ কবি-সার্বভৌম' হিচাপে বিভূষিত কৰিছে। এনে আখ্যাই সমসাময়িক কবিসকলৰ মাজত বিদ্যাপতিৰ শ্রেষ্ঠত্বৰ কথাকে প্রতিপন্ন কৰে।

মধ্যযুগীয় সাহিত্যৰ আলোচকসকলে বিদ্যাপতিৰ সময় খ্রীষ্টিয় চতুর্দশ শতিকাৰ অন্তিম চৰণৰ পৰা পঞ্চদশ শতিকাৰ মধ্যভাগ বুলি ঠাৱৰ কৰিছে। বিমান বিহাৰী মজুমদাৰে এইগৰাকী কবিৰ জীৱন-কাল 1380 খ্রীষ্টাব্দৰ পৰা 1460 খ্রীষ্টাব্দ বুলি ঠাৱৰ কৰিছে। কবিৰ জন্ম হৈছিল মিথিলা দেশৰ অন্তর্গত বিপসী নামৰ গাঁও এখনত। মিথিলাৰ কামেশ্বৰ বংশৰ ৰাজ-পৰিয়ালৰ লগত বিদ্যাপতিৰ পূৰ্বপুৰুষসকলৰ ওতঃপ্রোত সম্বন্ধ আছিল। তেওঁলোকে প্রায়ভাগ সময়তে এই ৰাজ-পৰিয়ালৰ ৰাজত্বকালত বিভিন্ন ৰাজ-পদবীত নিযুক্ত হৈ শাসন-কার্যত ভাগ ল'বলগীয়া হৈছিল। সেই সূত্রে বিদ্যাপতিও আছিল এই ৰাজবংশৰ সুহৃদ আৰু পৰামর্শদাতা। তাৰ লগে লগে তেওঁ ৰাজসভাৰ সভাকবি হিচাপে সাহিত্যাদি ৰচনাতো মনোনিৱেশ কৰিবলগীয়া হৈছিল।

বিদ্যাপতিয়ে কাব্য-চর্চা কৰাৰ কালছোৱাত সমগ্র উত্তৰ- ভাৰত জুৰি চাৰিওপিনে অশান্তিৰ জুই জ্বলিছিল। মিথিলাতো তেনে অশান্তি বিৰাজ কৰিছিল। ৰাজ-পৰিয়ালৰ